

UDK 811.163.42'282'342.41(497.5 Lovreć)

Izvorni znanstveni članak

Rukopis primljen 30. VI. 2006.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2006.

Tomislava Bošnjak Botica

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
tbošnjak@ihjj.hr

Mira Menac-Mihalić

Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
mmenac@ffzg.hr

VOKALIZAM I AKCENTUACIJA GOVORA LOVREĆA

U radu¹ se na osnovi dostupne literature i istraživanja na terenu iznosi opis vokalizma u govoru Lovreća. Nastoji se dopuniti postojeći opis te ukazati na moguće promjene koje su se dogodile od posljednjega istraživanja šezdesetih godina 20. st.

0. Lovreć se nalazi na zapadnom dijelu Imotske krajine, ima oko tisuću i pol stalnih stanovnika, a raseljenih barem još toliko. Govor mu pripada novostokavskom ikavskom dijalektu šćakavskoga tipa. Prvo sustavno istraživanje ovoga govora proveo je dr. Mate Šimundić prije četrdesetak godina, a rezultate je objavio u svojoj knjizi *Govor Imotske krajine i Bekije*. Čakavskim se elementima u njemu bavila Iva Lukežić. Današnja bi fonološka slika ovoga govora, kad je o vokalizmu riječ, izgledala ovako:

---

¹ Rad je nastao kao nastavak suradnje na projektu Istraživanje hrvatske dijalektne frazeologije i izrade studentskoga rada na drugoj godini fakulteta u okviru kolegija Hrvatska dijalektologija te diplomskoga rada.

– u prezentu (2. jd.) glagola *bīt* u punom obliku u pitanju: *jès* (uz *jèsi*), *jès li bīo*, u negaciji: *nīs nī tī lūd* (uz *nīsi*), u potvrdnom obliku nema redukcije: *ma jèsi kàko tōkā*.

Zanaglasno *i* u vezniku *ili* u brzem se govoru reducira: *òš òdma il sād?*, *il tākō il nīkākō* (inače: *ili jèdno ili drūgō*).

Zanaglasno *i* u vezniku *ali* u brzem se govoru reducira: *al. Al jā znân? Rèci, al nèmōj lāgat. Bi rāda, àli nēmān kād*.

Redukcija *i* u enklitici *li* u brzem govoru uz prezent gl. biti: *jel ti lādno?*, kondicional: *bīl tī*, prezent gl. *tit* ‘htjeti’: *òcu l dōc, òš l īst*.

Kad *li* nije u funkciji upitne čestice nego je intenzifikator, ne provodi se redukcija *i*: *mělē li ga mēlē*.

Uz redukciju *i* može ispasti suglasnik *t* u glagola *otić*: *òtišā/òšā, òtišla/òšla*.

1.2.2. Redukcija *e* rijetka je.

Redukcija nenaglašenoga *e* u otvorenom zadnjem slogu

Zabilježeni su primjeri bez redukcije: *ājde* i s redukcijom: *ājda*.

U prijedlogu poviše > *poviš kùcē*.

Redukcija nenaglašenoga *e* u zatvorenom zadnjem ili jedinom slogu

Kod glagola *tit* ‘htjeti’ paralelno su primjeri s redukcijom uz *ć* (brži govor) i bez redukcije:

ćeš > *š*: *Ka te klèpnēn, svē š zvízde pobròjit*.

ćeš: *Nāšā si cǔkvu di ćeš Bōga mòlit*.

óceš > *oš*: *òš-nēš*,

óceš: *òceš-néceš, Ūvīk òceš bīt ko úle svǔ vòdē*.

Redukcija nenaglašenoga *e* u srednjem slogu

– ispred *r* u riječi *matrījal*.

Redukcija nenaglašenoga *e* u inicijalnom položaju

– u posuđenicama *lètrika, lāštrika/lāstika*.

1.2.3. Redukcija *o* rijetka je.

Redukcija u prvom, prednaglasnom slogu

Početno *o* u prednaglasnom slogu rijetko se čuva, zamjenjuje se nulom u priložima: *nākō/onākō, vākō/ovākō, vāmo/òvāmō* - *Čās vākō čās nākō, Dok si tāmō, da si vāmo*.

Početno *o* u prednaglasnom slogu rjeđe se čuva, a češće zamjenjuje nulom:

– u zamjenicama: oni > *ni*, *vlikō*, *nlikō*, *nlišnī*, *vlišnī* - *Mēti nà nī zīd*, *Prišā je nà nī svīt*.

– u zamjenicama *đvī*, *đvā*, *đvō*, *đnī*, *đnā*, *đnō* kad je ispred njih prijedlog *u*:
ù vē dāne, *ù vā dōba*, *ù nū kūću*, *ù nī vjtā*.

Redukcija se ne mora provoditi: *Ōšā je nà onī svīt*. *O* se pojavljuje i u pokaznoj zamjenici *đtī*, *đtā*, *đtō* (ti, ta, to/taj, ta, to) analogijom prema druge dvije, ali je taj oblik danas u upotrebi samo kod starijih govornika i čini se da bi mogao nestati.

Redukcija je redovito provedena u pridjevu *kolik* te prilogu *koliko* i inačicama: *klikī*, *vlikī*, *nlikī*, *tlikī*; *klikō*, *tlikō*, *nlikō*, *vlikō*, *Vīdila san klikō je sātī*. *Izvrnīla se klikō je đuga i širōka*. Kad sljedeća riječ počinje suglasnikom, reducira se i *k* uz *o* u *koliko*: *kōli zēru*, ali *kōlik ū oko*.

Redukcija je provedena i u ‘deminutivnom’ pridjevu i prilogu na *-šn*: *vlišnī*, *tlišnī*, *klišnō*. *Klišnī je nārēsā*.

Redukcija u završnom nenaglašenom otvorenom slogu

Rjeđe se reducira *o* u prilogu *nego*²: *neg*, *nek*. *Nē valī mu nīšta neg srida ī dvā krāja*.

Običniji su primjeri bez redukcije: *Dā šta će me ōtrat ū grob (greb) nēgo tō*.

Može se reducirati i u zamjenici *svāko* > *svāk* (< *svatko*)

1.2.4. Redukcija u rijetko je zabilježena.

Pojavljuje se u sredini riječi u priložima: *ōvdān* ‘ovuda’, *ūdān* ‘onuda’.

1.2.5. Redukcija a rijetka je. Pojavljuje se:

– u završnom otvorenom slogu u priložima: *kūd*, *tūd*, *sād*, *tād*, *kād*
neka > *nek*   *Ka(d) je rúgo*, *nek je i sramōta*.

– u toponimu *Řžano(vo)* / *Řžāno(vo)* < *Aržano*

– u nekim posuđenicama: *spirīn*

– u pridjevu *lagna* (i *lagāna*) ‘lagana’

– rjeđe u vokativu *brte* < *brate* koji funkcioniра kao poštapalica (naglasak je vrlo oslabljen): *Nēće brte nāprīd pa da si Bōg*.

² U starijih se govornika umjesto *nego* još rijetko može čuti i oblik *vēgo*.

1.2.6. Redukcija više samoglasnika:

- *m̃susovo* < u ime Isusovo {ti bilo}, *mòcā* < u ime oca
- *nlikō* ‘onoliko’, *vlikō* ‘ovoliko’, *vlišnī* ‘ovolišni’, *nlišnī* ‘onolišni’.

1.3. Podrijetlo samoglasnika

Dugi i kratki samoglasnici **a e i o u** kontinuantne su odgovarajućih samoglasnika u ishodišnom sustavu. Osim toga:

1.3.1. *jat* > *i*

U pravilu je na mjestu jata *i*. Ima rijetkih izuzetaka. Jekavske su realizacije jata uvijek jednosložne:

Od riječi koje su ušle u upotrebu kasnije, neke imaju ili su imale i svoju ikavsku inačicu: *pjesak*, *pješke*, *vjenac*, *sjèvēr*³, *strjelac*, *pjevāč*, *pjevāčica*.⁴

U svezama se mogu pojaviti dvojni oblici: *jād* i *bjéda* (*jād* i *bída*), *dōsādān* ko *stjènica*; *Néce ga grīst sāvjest*. *Imat kōgā na savisti*.

Zabilježeni su i primjeri ekavskoga refleksa jata: *ōbe*, *ōbedvī*, *obètat*, *ōslēn*, *ōvde*, *pōtle*, *rešénje*, *résit* (u starijih govornika, vjerojatno uvedene riječi sredinom 20. st., danas prevladavaju jekavski oblici *rješénje* i *rjésit*), *žèlezo*⁵, *zanovétat*, *kōrēn*, *kōrēnje*, *mrè*, *vrè*.

Iza *r* potvrđen je redovito ikavski refleks: *ržat*, *drīn(ak)*, ekavski refleks *drèn* čuje se samo u izrazu: *Zdrāv ko drèn*.

U leksemu *orēhъ jat je dao **a**: *ōras*, *ōrasi*.

ě > a: *prāčī(j)ōk*,⁶ *prāma*, *prāska* (potonja su dva oblika gotovo sasvim zamijenjena s *prēma*, *brēsk(v)a*⁷).

1.3.2. U pravilu *ę daje **e**, npr.: *pēt*, *jèzik*.

ę daje **a** u *zājāt*, *nājāt*, *pōjāt se*. *Nije se zajála*, *nè bōj se*.

³ Lukežić navodi oblik *siver* koji danas više nije u upotrebi. Među tima su još *pisak*, *prisednik*, *susid*, *obavistit*, *visnik*. Međutim, kako je riječ o opisu koji uključuje cijelu Imotsku krajinu, temeljenu na starijim istraživanjima, moguće je da su gdjegd takvi primjeri još živi.

⁴ *Pjevāč* i *pjevāčica* pojavljuju se u posljednjih nekoliko desetljeća i ponajprije se odnose na zabavne izvođače, estradu, dok se ikavske inačice *pīvāč/pīvāč* i *pīvāčica* odnose na pjevače u crkvi ili izvođače gange.

⁵ *Žèlezo* je posuđeni leksem. Nekad je u upotrebi bio samo leksem *gōžže* koji je sada u nestajanju, danas prevladava *žèlezo*.

⁶ Sunčana strana, zavjetrina.

⁷ Skok (1971:198–199.): *persica*, per > prē > pra, pr > br.

1.3.3. U pravilu ***q** daje **u**, npr. *rúka, mùka*.

1.3.4. U pravilu ***l** daje **u**, npr. *súnce*.

1.3.5. U pravilu **a** daje **a** samo u jakom položaju, u slabom položaju **a** uglavnom daje **Ø** osim u primjerima:⁸

pàsa, mn. *pàsi, sàna* npr. *Néma ni pàsa, prènila se iza sàna*.

1.3.6. a) Iza **r** u nizu primjera **a** daje **e**

ra > **re** u *ògreda* i u oblicima glagola *rasti*: *nàrēsla, izrēsā, réste, zàrēslo*.
Nàrēsla ko iz vòde. Nàrēsā je dòbro, ne ùrekā se.

b) Šimundić navodi (a Lukežić potvrđuje) primjere u kojima **a** > **e**: *Màkreskā, večères, nòces, prìjetel', četrnja, žèvālā* < *žāvā, pècet*, danas se pak u tim riječima izgovara **a** (**e** se još može čuti u *nòces* i *večères*).

Leksemi *kràst* i *vràbac* danas ne pokazuju takvu promjenu.⁹

1.3.7. **və(-)** > **u(-)** *Dřžat ròge u žèpu*.

1.3.8. **a** > **o**

a) Katkada ispred **n**: *òson, osondèsēt*,¹⁰ *kràvon* (DLI mn. ž. r. an/on)¹¹: *Jel tēbe sùtro kràvon?*

b) u riječima *òko* (<ako), *oli* (<ali)¹², *ràsod, jèdvo, sùtro, jesènos* (analogno prema *jùtro, lītōs*) (i *jesènas*)¹³, *Bòlōn bi se ličijo*. Neke od riječi koje spominje Šimundić danas se izgovaraju bez promjene: *nàpast, nàpamēt, līvada*.

c) u posuđenicama: *koštrādīna, špòret, šugòmān, kòmīn*.

1.3.9. **e** > **a** imenica *gùšćarica, cìpala, rašèto*: *Šúpā(l) ko rašèto*, prilog *prjja* (danas prevladava *prjje*), *Dòšā prjja nā dān vāmo*.

⁸ Šva daje **a** i u primjerima tipa *dāska*.

⁹ Za *vrapca* je naziv bio *jarébac*. Sada je uglavnom *vràbac*. O leksemima *grob* i *greb* v. 1.3.16.

¹⁰ Ili u zadnjem slogu prvoga dijela složenice.

¹¹ U prijašnjem je istraživanju oblik *on* ravnopravan s oblikom *a(n)*, čak se navodi i kao najčešći, za DLI mn. a-osnova (uz *-am*, koji je danas potpuno prepustio mjesto obliku *-an*), no danas je sve rjeđi, nešto je bolje očuvan u središnjem i zapadnom dijelu mjesta, a i tu pretežito u starijih govornika.

¹² *Āli* u ovom slučaju ima značenje *zar*.

¹³ Šimundić i Lukežić navode i *jasenos*. Taj je oblik danas po svoj prilici nestao (nema ga ni u 70-ogodišnjih govornika).

1.3.10. **e > i:** *očināš, Kāmīšnica, lēmiš*

1.3.11. **i > e:** *gòmela, tějān (< tihan), melijun* (rijetko)

1.3.12. **i > u:** *(za)bilužit (< biližit)*

1.3.13. **o > u** ispred nazala *on > un: ūnda, ūnde, ūndān, ūndān* ‘onda’:
*Ńěmu je ūnda pŭkā fĭlm.*¹⁴

1.3.14. **o > a:** *(za)prijānit, Īmackī* (uz običnije Īmockī), *rāda (< rado).*

1.3.15. **u > i** u prilogu *ùjitra (< ujutro)*

1.3.16. **grob** : **greb**¹⁵ Potvrđeno i *grđb* i *grėb*. *Grėb* obično rabe stariji, ali i oni sve rjeđe, a *grđb* mlađi govornici: *Dà šta će me òtrat ù grob (greb) nège tó. Òkričē se u grebu.* Nije potvrđen oblik *greble* nego samo *gròble* ili *šamàtòrje*.

1.3.17. Postojanje ili uklanjanje zijeve iz sustava¹⁶

Zijev se najčešće uklanja iz sustava stezanjem ili umetanjem suglasnika *j*¹⁷. Zijev je zabilježen uglavnom u posuđenicama i na granici prefiksa i osnove.

	a	e	i	o	u
a	1. aa > a / (aa) ¹⁸	2. ae > e / ae	3. ai > ai	4. ao > ao /a	5. au > au
e	6. ea > (ea)	7. ee > e / (ee)	8. ei > e / (ei)	9. eo > eo	10. eu >(eu)

¹⁴ Lukežić navodi i *pulitika, pulitičar, pulicija*, što je sasvim iščezlo.

¹⁵ *Ora > re* v. 1.3.6.

¹⁶ O uklanjanju zijeve nakon vokalizacije dočelnoga *-l* v. 1.3.18.

¹⁷ *J* se ostvaruje na skali od *j* preko poluvokalnoga *ĵ* do Ø. Teško je jednoznačno odrediti što je u konkretnom ostvaraju izgovoreno, a ostvaraji variraju ovisno o raznim parametrima. Šimundić kaže da je najočitiije slabljenje glasa *j* kad se nađe među samoglasnicima prednjega niza ili barem jednoga od njih i navodi tri stupnja oslabljenosti *j*, npr. *napòjit, napòĵit, napòit*.

U intervokalnom se položaju *j* (*ĵ*) čuje pa su takvi primjeri bilježeni sa *j*. Ako se u susjednim slogovima nalaze dva *j*, obično je jedan od njih čujniji pa se drugi ne bilježi.

U skupu gdje je drugi samoglasnik *i/e* teško je odrediti je li riječ o slijedu vokala ili se ipak ostvaruje poluvokal, npr. *prè(j)ica, mò(j)e*. Katkad su razlike individualne.

i	11. ia —	12. ie —	13. ii —	14. io > (io)	15. iu >iu
o	16. oa > a (oa)	17. oe > (oe) / o	18. oi > oi	19. oo > (oo)	20. ou >(ou)
u	21. ua > (ua)	22. ue —	23. ui — > uj / (uji)	24. uo — > uo/o	25. uu — (uu)

Nisu potvrđeni sljedovi: *ia, ie, ii, ue, ui*.

U načelu za novije riječi s dva samoglasnika sve se može ostvariti kao u standardu.

1. Slijed **aa** potvrđen je u posuđenicama: G *kàkaa*.

U primjerima gdje je bio slijed *aha* nakon gubitka *h* došlo je do kontrakcije *aha* > *aa* > *a*: G *strâ*, *Ūmro san ò strâ*.

2. Slijed **ae** potvrđen je u fonetskoj riječi *Štâ e?* (nakon fakultativnoga gubitka *j*, uz *Štâ je/Štâ je?*), stranim imenima tipa *Mihàel*, *Īzrael/Izràel* i izvedenicama (naglasak na srednjem slogu pojavljuje se u biblijskom kontekstu) te katkada u 2. l. jd. glagola *kázat* uslijed ispadanja ž: *Šta kâeš*.

U brojevima taj je slijed zamijenjen:

ae > *e*¹⁹ *jedànēst, dvánēst, trinēst... Sve u šēsñēst*.

3. Slijed **ai** potvrđen je samo na granici prefiksa i osnove u glagola *zàimat* *štògod u kògā*.
4. Slijed **ao** potvrđen je samo na granici prefiksa i osnove u glagola (*zaòbāc, zaokrúžit*), uslijed ispadanja *h*: *màovina, straòvat*, u leksemima *nàopāk, nàopākō*, novijem leksemu: *praóna, àorta* i imenima: *Ràōs, Zàostrōg. Prije bi ga isān priskòčijo nègo zaòbašā. Lípa ko gùzica s nàopakē stránē*.
ao > *a*: *zâva*
5. Slijed **au**²⁰ zabilježen je samo na granici prefiksa i osnove (*naučit, zaùzēt*) te u leksemima *àuto, pàučina, jăūk, păūk*. *Nije se krâva naučila òrat. Ne bi ĩzđžā da san tvřzi ot păučinē*.

¹⁸ Zagrada označuje da se slijed pojavljuje vrlo rijetko, većinom u riječima stranoga podrijetla.

¹⁹ “Zijev je uklonjen u brojevima od deset do dvadeset stezanjem *ae* > *e*: *jedanest*” (Šimunđić 35).

²⁰ Uslijed ispadanja *h* došlo je do uklanjanja zijeva umetanjem suglasnika *v* u samoglasničke skupine, o čemu će biti riječ u konsonantizmu.

6. Slijed **ea** potvrđen je samo u novijim posuđenicama i imenima *Nivèa*, *Matèa*, *Tèa*.
7. Slijed **ee** potvrđen je samo u novijim posuđenicama, npr. *nèefikasan*.
ee > *e* potvrđeno samo u 2. l. jd. prezenta negiranoga glagola *tùt: nêš*.
8. Slijed **ei** potvrđen je samo u turcizmu *beslèisat*.²¹
ei > *e* potvrđeno u negiranom prezentu glagola *imat: nêmā: Òna nêmā Bòže tèbe*.
9. Slijed **eo** potvrđen je samo na granici prefiksa i osnove *i* u stranim riječima: *nèobrijān*, *nèobrān*, *nèonskī*. *Nāšla se u nèobrānu gròžžu*. U novijim posuđenicama, npr. *pedigrèon* i u imenima *Tèo*, *Matèon* (od *Matèo*) i *Matèōn* (od *Matèa*), *Nivèōn*.
10. Slijed **eu** potvrđen je u imenima: *Tèu* (D od *Tèo* i A od *Tèa*).
11. Slijed **ia** nije potvrđen.
12. Slijed **ie** nije potvrđen.
13. Slijed **ii** nije potvrđen.
14. Slijed **io** zabilježen je samo u primjerima kada *iho* > *io: ñov* i na granici prefiksa i osnove: *priòrat*.
15. Slijed **iu** potvrđen je samo na granici prefiksa i osnove *priüzèt*, *priupítat*.
16. Slijed **oa** potvrđen je samo u novijm posuđenicama i imenima *pòanta*, *Nòa*.
oja > *oa* > *a*: *Dòsta je bìlo zasvìrat ì za pās zàdit*, *Bòže ì Gòspe!*
17. Slijed **oe** potvrđen je (uz *oje*) samo u nekoliko primjera u kojima *oje* > *oe*:
Stāt na svòe nõge. *Svè u svòje vrìme*.
Zabilježeni su primjeri s kontrakcijom *oje* > *o*:
mojega > *mòg(a)*, *svojega* > *svòg(a)* i sl.
18. Slijed **oi**²² zabilježen je u glagola: *pòijo*, *napòijo*. *Svè san kòsti pobròijo*.
Prijelaz *oji* > *oi* može se čuti u posvojnih zamjenica: *mòin*, *svòin* (uz *mòjīn*, *svòjīn*). *Īžēn za svò(j)īn pòslon*.
19. Slijed **oo** potvrđen je na granici prefiksa i osnove: *poòrat*.
20. Slijed **ou** potvrđen je na granici prefiksa i osnove *poublijat* i u posuđenicama, npr. *pòučak*.
21. Slijed **ua** potvrđen je samo u posuđenicama: *situácija* (u starijih govornika i *ua* > *uva*: *situvácija*.), *kàučija*.

²¹ Usp. bilješku 17

²² Usp. bilješku 17

22. Slijed **ue** nije potvrđen.
23. Slijed **u²³** nije potvrđen.
ui > uj: ùjst, ùjla, Ùjst se za jèzik.
ui > uj/uji: izùjdat – Kò da su ga čèle izùjdale! i u posuđenici takùjin
24. Slijed **uo** potvrđen je samo na granici prefiksa i osnove: *uobrázit se, uòčit.*
uo > o: uopće > ópće, Dóvi (< Duhovi)
25. Slijed **uu** potvrđen samo u posuđenicama: D i L *kakadùu, gùruu.*

1.3.18. Razvoj slijeda samoglasnik + l u dočetnom položaju:

1.3.18.1. al > a

1. imenica: *càkà, žàvā, pòsā: Bižī òd ñega ko žàvā o(d) tàmjana. Nájgòrī je pòsā vòdit tùžu brìgu.*
2. pridjev: *zā, šúpā: Zā ko stò žávī.*
3. glag. pridjev radni m. r. jd.: *òzebā, pá, nàšā, Nēmā tìzī pārá koje nē bi dà. Pā mu je mrák nā oči. Dòk si rēkā kēks.*

1.3.18.2.

- el > el** 1. u imenica – posuđenicama: *kábel, livel*
2. na kraju unutrašnjeg sloga: *sélce, stabálce*
- el > eo** 1. pridjev: *dèbeo (uz dèbejo),*
2. potvrđeno samo u jednom primjeru na kraju sloga: *sèockī – Žùgā ko kàkvā sèockā babètina.*
- el > ejo** 1. pridjev: *dèbejo (uz dèbeo)*
2. glag. pridjev radni m. r. jd.²⁴ dosljedno *pòpejo, ùzejo* – umetnuto *j* može se različito realizirati, ovisno o pojedinačnom govorniku. *Dòvejo ga prid gòtòv čin. Pòpejo mi se nāvř (navř) glávē.*

1.3.18.3.

- il > il** u pridjevu: *Bīl ko sīr.*
- il > ijo** u glag. pridjevu radnom m. r. jd. *bījo, vīdijo – Dòbijo san u jàketu nòvū.*

²³ Usp. bilješku 17

²⁴ Slijed /ao/ stegnut je u /a/, a u sljedove /io/, /eo/, /oo/, /uo/ umetnuto je hijatsko /j/ (Lukežić 2003).

- il > io** 1. u pridjevima *bìo, zriò*
2. zapisano samo u primjerima glagolskoga pridjeva koji ispred toga slijeda imaju *j*, dakle u slijedu *jio: bròjio*.²⁵

1.3.18.4.

- ol > ol** 1. obično u imenica muškog i ženskog roda: *sòl, v àžòl, vòl, gòl: Tjčī ko óvca n à sòl* (danas prevladalo).
2. u pridjeva: *Gòl gòlcat*.
- ol > o** 1. rjeđe u imenica muškog i ženskog roda *sò, v àžò, vò, gò, stò: Lètī ko óvca n à sò* (stariji).
2. na kraju unutrašnjeg sloga: *stóca, kóca, stócon, kócon. N àp ā ga ko Vl āj s kócon*.

1.3.18.5.

- ul > ujo** u glag. pridjevu radnom m. r. jednine: *Ništa č ũjo n ì vidijo*.

1.3.18.6.

- rl > ra** *pòtr ā*
rl > ro *ũmro*
rl se čuva na kraju unutrašnjeg sloga: *gflce*.

1.3.19.²⁶ Umetanje *i* u suglasničke skupine u posvojnim pridjevima: *t èletij ī, dičij ī, b èžij ī, k řmetij ī, k òzij ī, kr àvij ī* i imenicama *pròsij āk, ròdij āk, n ètij āk. N è val ī mu v èda t ĩčij ēga ml īka*.

1.3.20. Nepostojano *a*

1.3.20.1.a. Imenice m. r.

Nepostojano *a* javlja se u N i A jd. za neživo.

- N jd.:** *m áčak*

²⁵ Moguće je i ostvaraj *bròjio*, no nikako *bròjijo* i sl.

²⁶ Šimundić navodi da su stari skupovi *č 6j, s 6j, š 6j* dali *čij, sij, šij*. Lukežić proces objašnjava ovako: „skupine/ *tj/ i /dj/* razdvojene su samoglasnikom /*i/* i preobličene u sljedove /*tij/ /dij/* u imenica *netijak, rodijak*, te u posvojnih pridjeva: *bravetiji, govediji, guščetiji, janjetiji, (...)*, od kojih je tvorbeni sufix /*ij/* za značenje ‘posvojnost’ analoški prenesen i na primjere u kojima osnova završava i kojim drugim suglasnikom, kao u primjerima: *božiji, dičiji/dičinji, đavliji, koziji, kraviji, mačiji, ovčiji, pasiji, tičiji*.“ (Lukežić 2003). Možda bi ovdje prije bila riječ o sustavnoj pojavi, nerijetkoj i u drugim štokavskim govorima.

A jd. za neživo: *ùpalo u òpanak*.
U ostalim padežima izostaje: G jd.: *cùkra*, D jd.: *lóncu/lóncu*, A jd. za živo: *žâvla*, V jd.: *žâvle*, L jd.: *u žâvlu*, I jd.: *ž žâvlon*, N mn.: *òpānci*, G mn.: *stô žâvlī*, A mn.: *pívce*, L mn.: *òpāncīn*.

1.3.20.1.b. Imenice ž.r.

Nepostojano *a* javlja se u G mn. nekih imenica:

G mn. -a: *bròkāvā, trīšānjā*

U ostalim padežima izostaje: N jd.: *trīšāna*, A jd.: *bròkvu*, A mn.: *bròkve...*

1.3.20.2. Pridjevi

U N i A za neživo nekih pridjeva muškog roda jednine javlja se *a*, kojega u ostalim oblicima nema:

šúpāl / šúpā ≠ šúpła

dúžan ≠ dúžna

plítak ≠ plítka

1.3.20.3. Zamjenice

U novijim oblicima N jd. m. r. zamjenica *kàkāv, tàkāv* javlja se *a*. U ostalim oblicima ga nema: N ž. r. jd.: *kàkvā, tàkvā*, G m. r. mn.: *kàkvī...*

U starijim oblicima nepostojanoga *a* nema: N m. r. jd.: *kàk(v)ī, tàkī*, N ž. r. jd.: *kàk(v)ā*.

2. Naglasak

2.1. Inventar

Sustav čine četiri novoštokavska naglasaka: kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni i dugouzlazni.

Svi slogovi osim zadnjega mogu biti naglašeni.

Svi slogovi mogu biti dugi i kratki.

2.2. Realizacija

Zanaglasne dužine postoje, a ostvaruju se jednako dugo kao i dugi naglasci ili nešto kraće:

- G i I ž.r. e-sklon. *màterē, múrvē, kùcōn, bùkarōn*
- G mn. svih imenica: *ščápā, vríćā, lúđī, jájā, stvárī*
- D, L i I mn. m. r., s. r. i ž. r. i-osnove: *pàsīn, sèlīn, nòcīn*
- određeni lik pridjeva i komparativ *zèlènī, nòvī, právī, pamètnījī, òrnījī*
- gl. prilog sadašnji: *glèđajūc, pīvajūc, čūdēc*
- pridjevi na -ov, -ev, -in: *màterīn, stríčēv, Mārkwōv, sīrōv, gràbōv*
- posvojne zamjenice: *njézīn, njègōv, njìōv*
- pridjevi na -ći (od gl.): *kùpācī, brījācī, prīmācā*
- neka ženska imena: *Marijānā, Smīlānā, Vēsēlā* (i *Vēsēla*)
- pridjev radni m. r. gl. na -ati: *vódā, priglédā*
- imenice na ao > a: *kòtā, pòsā*
- aorist i imperfekt na -še: *dovèdošē, zaglédāšē*
- deminutivi na -ić:²⁷ *vlàkīc, šcàpīc, cvitīc*
- imenice na -ost: *múdrōst, krīpōst, žlōst*
- pridjev trpni: *pèčēn, vārēn, skūvān.*

Duljina izostaje u prezentu glagola s uzlaznim naglaskom: *tèčen, pèčen, kráden, plèteš, vúčeš, strížeš*.²⁸

Šimundić bilježi moguću duljinu u glagolskom pridjevu radnom *pòčējo, zāvījo*, no danas se može čuti tek vrlo skraćeno ili uopće ne: *pòčējo, zāvījo*.

Raspodjela naglasaka po slogovima

- na početnom slogu mogu biti svi naglasci
- na nepoččetnom slogu uglavnom su samo uzlazni naglasci
- na nepoččetnom slogu silazni mogu biti:
  - u novijim riječima (i/li složenicama): *brodovlāsnik, salmonēla, póloprīv-reda, akumulātor*
  - u imenima: *Argentīna, Katarīna* (i rjeđe *Katarīna*)²⁹, *Magdalēna* (i *Magdālēna*), *Matēa, Marinēla*

²⁷ Deminutivi na -ić s kratkim naglaskom su dvojaki i pripadaju dvama naglasno-sklonidbenim tipovima: *cvitīc – cvitīca* i *cvitīc – cvitīca*, usp. *vlàkić, butić, ključić*. Kad je naglasak dug, nema duljine: *stócić, vóčić, pálčić*.

²⁸ Šimundić gubljenje duljine u prezentu tumači podudarnošću oblika za 1. lice prezenta s glagolskim pridjevom trpnim m. r. (nakon prelaska m > n), pa da se otkloni neutralizacija, nestaje dužina. Međutim, neki se od ovih glagola oblikom u prezentu, npr. *strižen, vūčen, vèžen* (*stri-ći, vući, vesti*) razlikuju od gl. pridjeva koji glasi *strižēn, vūcēn, vèzēn*, te kod njih čini se nije djelovao taj princip. Vjerojatnija je veza s naglaskom u tih glagola.

²⁹ Šimundić bilježi *Katārīna* što se ne ostvaruje na terenu.

- u posuđenicama: *kaladônt, zajebànt, zafĳkànt* (uz *zafĳkànt*)³⁰
- u Gmn. (gdje su 3 duga sloga) *Dalmatîncâ, komârâcâ, udôvâcâ, pijânâcâ, četvĳtâkâ, jajâšâcâ, kućêrâkâ, domaćînstâvâ*³¹
- u izgovornim cjelinama: *kolikôš, klikôš* (< *koliko hoćeš*).

Promjene naglasnog mjesta

a) Silazni naglasak redovito se prenosi na proklitiku. *Nè valĳ mu nĳšta. Dà šta.* Ne prenosi se jedino u slučaju isticanja *nè znâ nĳšta pod mĳlĳn Bôgon.*

Kratkouzlazni samo u nekoliko primjera u negiranom glagolu gubi silinu, a negacija je naglašena: *vâlâ* ali *nè valâ*,³² *pôznân* ali *nè poznân te* (izričaj).

U svezama riječi *ũ širinu, ũ visinu* (*širîna, visîna*) kratkouzlazni naglasak preskače na prijedlog.

b) Neodređeni oblik pridjeva u ž. r.: *bolèsna, jednáka, pamètna, kĳvâva, pri-slâna* (bez zanaglasne dužine) razlikuje se naglaskom od određenog *bôlesnâ, jêdnâkâ, pâmetnâ, kĳvâvâ, prĳslânâ* (s kratkim silaznim na prvom slogu i s duljinom). Danas, pogotovo u mlađe populacije prevladava oblik sa silaznim naglaskom i u neodređenom obliku, od određenoga se tako samo duljinom razlikuje: *bôlesna, pâmetna, kĳvâva, prĳslâna*.

M. i sr. jd. i mn i ž. r. mn. pridjeva: *glâdan, glâdno, žêdan, žêdni, gôrak, gôr-ke, mâsna, mâsno* razlikuju se naglaskom od ž.r. gdje je: *glâdna, žêdna, gôr-ka, mâsna*.

Oblici ž.r. pridjeva radnog u nekih glagola s kratkosilaznim naglaskom u m. r. zabilježeni su s dugouzlaznim naglaskom: *donĳla, iznĳla, ubrâla, zapêla, oprâla, udâla, uzêla*. Paralelno s tim oblicima češće se čuje početni kratkosilazni naglasak: *dônĳla, ûzêla, ûdâla* koji bi po svemu sudeći u neko doba mogli i sasvim prevladati zbog ujednačavanja s ostalim oblicima i književnim jezikom: *dônio, ûzêlo, zâpêli, ûdâle*.

Promjene kvantitete

– *nabâcat, pobâcat*³³ (možda analogijom prema *bâcit*)

Promjene intonacije pri pretvaranju dviju naglašenih riječi u jednu fonet-sku cjelinu

³⁰ Šimundić navodi da u tuđica silazni naglasak prelazi u uzlazni *kalodônta*, što ne bismo mogli potvrditi. Naglasak naime ostaje na istom mjestu i nepromijenjen: *kaladônta, kaladôntu*.

³¹ Šimundić to tumači izbjegavanjem triju kvantiteta slogova u tim primjerima. Katkada se međutim može čuti i *kômârâcâ, kućêrâkâ*.

³² Šimundić bilježi i oblik *nè volĳân, nè volĳâš...* kojega danas više nema.

³³ Šimundić u osnovnom glagolu bilježi *bâcat* i *bâcat, mâsat se* i *mâsat se, glavĳnjat* i *glavĳnjat* (bez značenjeske razlike), na lovrečkom je području danas samo inačica s kratkim naglaskom.

– *dvá dni* (u nestajanju), *dvá dāna*, *dví godine*, *stó godinā*, *pó litra*

Kad obje riječi ostaju naglašene zbog isticanja, čuva se se silazni naglasak:
dvá dāna, *pēt gōdīnā*.

Dva naglaska u riječi

Superlativ ima dva naglaska:

– *nājbdōlī*, *nājvēcī*, *nājčěšćē*, *nājgōrē*

Složenice i tuđice također mogu imati dva naglaska (prvi je dosta slabijega intenziteta):

brōdovlásnik, *pōljoprīvreda*, *pōljoprīvredni*, *rōkokō*

Čuvanje razlike D i L jd. imenica

– u nekim jednosložnim imenicama m. r.: *dōc k mrāku* i *sīdit u mrāku*, *blīžē grādu* i *žīvit u grādu*, *primāknit zīdu* i *vīsīt na zīdu*, *štā je zūbu* i *īmat kōgā na zūbu*

– u nekim dvosložnim imenicama ž.r. s uzlaznim naglaskom: *jēl ti glāvi lāšnjē?* i *īmat u glāvi*, *primākni k rūci* i *bīt pri rūci*, tako i *vōda*, *zōra*, *vōjska* i dr.

Neke akcenatske specifičnosti i dvostrukosti

– *bōr*; *čvōr*; *gļm*

– *smījat se* – *smījen se*, *trībat* – *trībān*, *trībā*, *sīcat*, *osīcat*

– *zlātnik* – *zlātnika*, *glāsnik* – *glāsnika* ali: *ni glāsa ni glasnika*

– gl. imenice na -će: *poginūće*, *propéće*, *zaćéće*

– deminutivi na -ce: *pisānce*, *stabālce*, *jajāšce*, ali *jānješce*, *brīmešce*, *dītešce*³⁴

– *rūža* i *Rúža*

– N mn. *sēla* i *sēla*, *bļda* i *bļda*, *mīsta* i *mīsta*, *gōžža* i *gōžža*

– N jd. i mn. *bōgastvo* i *bogàstvo*, *bōgastva* i *bogàstva* (rjeđe)

– L jd. *bōlesti* i *bolèsti*, *rādosti* i *radòsti*, *stārosti* i *staròsti*, *pōmoći* i *pomòci* (u izričaju samo *Bōg ti bīo u pomòci*)

– G mn. *bōlestī* i *bolèstī*, *rādostī* i *radòstī*

– N jd. *ūvo*, D jd: *ūvu*, L jd: *ūvu* (češće) i *ūvu* (rjeđe)

pīvačica (ali je samo *pjevāčica*), *čīstačica*³⁵

slānina i *slanīna*, *ōkolina* i *okolīna* (češće na nepočtnom slogu)

³⁴ Šimundić bilježi i *janjēšce*, *brimēšce* koji se danas ne ostvaruju.

³⁵ Šimundić navodi i *pļivačica*, *pļšačica*, *kūpljačica*. Prve su dvije danas *plivāčica*, *pušāčica*, dok je *kūpljačica*, u značenju sprave za obradu žita, zadržala silazni naglasak jer i nije imala konkurenciju u nazivu (sl. i *sļjačica*).

desètina i desetina, pètina i petina

sùdbina i sudbina, ròdbina i rodbina (češći na nepočetonome), ali samo *lipòta, krivìna, sotòna, visìna...*

– G jd. *lázi i lãzi, žúci i žùci* (prevladava kratki), L jd. *na žúci* (< žuč)

– *čítat i čitat, čítanje i čitanje* (danas prevladava kratki naglasak, osim na krajnjem zapadu mjesta).

Imenice na *-nje* kad označuju čin gotovo su potpuno izgubile duljinu i kratkouzlazni naglasak u korist dugouzlaznoga: *vinčánje, křščénje, rožénje*. Imenica *poštenje* pojavljuje se u oba oblika, s tim da je u ustaljenim izrazima oblik: *ně valā tůžě pòštěnje krřt, znāt kòga po pòštěnju*. Razlika se čuva u gl. imenica koje naglaskom razlikuju značenje: *pečénje i pèčēnje, putovánje i putòvānje*. Ostale gl. imenice na *-nje* imaju prema polaznom naglasku glagola uglavnom očekivani kratkosilazni naglasak s duljinom: *pìvānje, žùgānje*.

U prezentu glagola *bīt, grřjat, pīt, sřjat, šřt* danas stoji kratkosilazni naglasak *bijēn, grřjēn, přjēn, sřjēn, šřjēn* iako Šimundić navodi da su češći oblici s dugosilaznim: *bijēn, grřjēn*.

Niko i nikad u značenju *netko i nekad* obično imaju vrlo oslabljen naglasak u rečenici: *niko će tēbe glēdat, nikad mi dōžē...*, ali *nřko ni cřnē ni bilē, nřkad na zēlenū grānu*.

Dvosložna strana imena i nazivi na *-i* ostvaruju se s uzlaznim naglaskom i dužinom: *vřskř, vřskřija, Bòbř, smòkř, Džònr, tàksř, Tòmř*.

Nezanemariv je i broj pojedinačnih riječi koje su promijenile mjesto ili tip naglaska, ili je u njih jednostavno prevladao samo jedan naglasak nasuprot negdašnjoj dvojnosti, no nemoguće ih je ovdje sve nabrajati.

Zaključak

Analiza trenutnoga stanja u vokalizmu i naglasnom sustavu govora Lovreća osim pojedinačnih promjena pokazuje izraženu tendenciju k širenju (opće)štokavskih, možemo reći (pseudo)standardnih crta na štetu uže dijalektnih i lokalnih štokavskih te ostataka čakavskih značajka. Budući da se to naročito pokazuje prema dobnim skupinama stanovništva, po svoj će prilici jedan dio starijih crta u skoroj budućnosti i potpuno nestati. U drugim se karakteristikama staro stanje zasad dobro čuva. Promjene u govoru nastale uslijed višegodišnjega školovanja, utjecaja različitih medija i općenito veće pokretljivosti stanovništva jasno mogu izdvojiti obilježja govora u starijih i mlađih govornika, što može biti predmetom daljem sociolingvističkom istraživanju.

Literatura:

- BOŠNJAK, TOMISLAVA 2004. Semantička obilježja frazema u govoru Lovreća. Diplomski rad. Filozofski fakultet. Zagreb.
- BOŠNJAK, TOMISLAVA 2004. Frazemi u lovrečkome govoru kojima se opisuje izgled. *Lovrečki libar* 6, 123–132.
- LISAC, JOSIP 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- LUKEŽIĆ, IVA 1998. Štokavsko narječje (Nacrt sveučilišnih predavanja). *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 32, Zagreb, 117–135.
- LUKEŽIĆ, IVA 2003. Čakavsko u štokavskome govoru Imotske krajine, *Lovrečki libar* 5, 118–133.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj (S Rječnikom frazema i Značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema)*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga.
- SKOK, JOSIP 1971. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb: JAZU.
- ŠAMIJA, IVAN BRANKO 2004. *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*. Zagreb: Društvo Lovrećana Zagreb.
- ŠIMUNDIĆ, MATE 1971. *Govor Imotske krajine i Bekije. Djela ANUBIH XLI*, knjiga 26, Sarajevo.

Vocalism and prosody of Lovreć's speech

Summary

The paper covers the phonological system (vocalism) in Lovreć's speech based on field work and existing bibliography. The authors give vowel and prosodic inventories describing features of distribution in it. They complete the existing description and illustrate the changes which may have occurred in the last four decades.

Key words: Lovreć, speech, vocalism, prosody

Ključne riječi: Lovreć, govor, vokalizam, naglasak

